

EXCURSIONISME, PAISATGE I ORGANITZACIÓ TURÍSTICA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA: LA CELEBRACIÓ DE LA CONFERÈNCIA PRO COSTA BRAVA L'AGOST DE 1935

SAIDA PALOU RUBIO

Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural

Grup de Recerca en Patrimoni Cultural de Catalunya (GRPPE) 2017 SGR 00835 i CERCA Programme, Generalitat de Catalunya

Resum

El present article contextualitza el fenomen de l'excursionisme i la formació del sistema turístic a Catalunya durant el primer terç de segle XX, posant el focus en el marc polític, institucional i ideològic del turisme durant la Segona República. En aquest context es promouen algunes iniciatives lligades a l'excursionisme al litoral gironí i la celebració d'un esdeveniment inèdit a la ciutat de Girona: la Conferència Pro Costa Brava l'agost de 1935.

Paraules clau

Excursionisme, turisme, institucions turístiques, patrimoni, Segona República.

Abstract

This article contextualises the rambling phenomenon and the development of the Catalan tourism system in the first third of the twentieth century, with a particular focus on the political, institutional and ideological framework of tourism during the Second Republic. Within this context, a number of rambling-related initiatives on Girona coast were promoted, including an unprecedented event held in the city of Girona: the Pro-Costa Brava Conference of August 1935.

Key words

Rambling, tourism, tourism institutions, heritage, Second Republic.

1. PRESENTACIÓ: REFLEXIONS A PROPÒSIT DE LA HISTORIOGRAFIA DEL TURISME A LES COMARQUES GIRONINES

La pràctica de l'excursionisme i la formació del sistema turístic català emergeixen en un context de profunda transformació dels valors socials i culturals de la població i en el marc d'unes lògiques politicoeconòmiques

molt concretes. Entre finals del segle XIX i primer terç del XX aquestes pràctiques aniran associades a la definició d'identitats nacionals i culturals, entre d'altres aspectes. Tant l'excursionisme com el turisme constitueixen un assumpte polític rellevant, una pedra angular en el procés de construcció dels estats nació (Habib 2019), que tindran dues orientacions diferents: d'una banda, l'excursionisme fomentarà la mirada interna i la cohesió de la societat catalana al voltant d'uns referents i símbols amb reminiscència patriòtica; d'altra banda, l'eclosió del turisme modern (incentivat en el marc d'un programa regeneracionista i del regionalisme català) serà utilitzat per a la dinamització econòmica i la projecció internacional del territori i les seves particularitats culturals. Si bé la pràctica de l'excursionisme i el foment del turisme comparteixen certs plantejaments polítics, els matisos i la forma que adopten en cada territori varien profundament. A les comarques gironines ambdós fenòmens hi són presents, amb un calat que ha perdurat al llarg de les dècades i que s'explica, en bona mesura, per la singularitat del paisatge, la situació geoeconòmica i el dinamisme dels seus agents.

El present article contextualitza el fenomen de l'excursionisme i la formació del sistema turístic català durant el primer terç de segle XX, així com el marc polític, institucional i ideològic del turisme durant la Segona República i els seus vasos comunicants. En aquest context, el govern de la Generalitat fomenta un turisme de base popular lligat als valors democràtics i patriòtics, al mateix temps que mostra una clara preocupació per la salvaguarda del paisatge i el seu patrimoni cultural i natural. El present article descriu algunes experiències lligades al foment de l'excursionisme a les comarques gironines, especialment al seu litoral, i la celebració de la Conferència Pro Costa Brava a Girona l'agost de 1935. Si bé els propòsits d'aquest esdeveniment no van arribar mai a bon port, en el seu conjunt expressen les inquietuds del govern autonòmic i les d'un bon nombre de poblacions costaneres a propòsit del desenvolupament turístic, les seves conseqüències sobre el paisatge i les necessitats de planificació i ordenació de l'activitat —uns plantejaments fins aleshores inèdits al litoral gironí.

Avui dia, el turisme és una activitat amb forta incidència en la vida de les comarques gironines i amb una llarga història plena de matisos, especialment al seu litoral; malgrat els antecedents històrics d'aquesta activitat, a hores d'ara no ha rebut suficient atenció acadèmica ni reconeixement intel·lectual. La historiografia del turisme a Girona s'ha construït a partir d'estudis locals de microhistòria (Figueras 2018) i d'aportacions acadèmiques provinents de diversos camps d'estudi, en certa manera fragmentades i disperses, i

encara avui no compta amb un cos sòlid de coneixements i treballs prou minuciosos que n'estudiïn l'evolució sociocultural, política i econòmica. Per aquesta i altres raons ha arrelat una visió més aviat tòpica i mítica que ha entelat la comprensió del que ha estat un procés dilatat en el temps amb diverses etapes lligades a interessos polítics i econòmics concrets (Figueras 2018). La història del turisme no és ni innòcua ni frívola, ni un tema menor (Puigvert *et al.* 2020), i cal estudiar-ne totes les dimensions i complexitat. A més, cal no perdre de vista que l'activitat turística que ens ha precedit ha deixat un llegat urbanístic i arquitectònic molt important, fet que exigeix un debat sobre la conveniència (o no) de preservar alguns dels seus elements (Puigvert 2020). A banda del patrimoni material associat al turisme, els sediments que aquesta activitat ha deixat en la memòria col·lectiva de la població són incommensurables, i per aquesta raó també requereixen ser estudiats. El present treball vol contribuir al coneixement i reconeixement de la historiografia del turisme a les comarques gironines, centrant-se en un context històric i en uns esdeveniments puntuals.

2. ELS INICIS DE L'EXCURSIONISME I LA FORMACIÓ DEL SISTEMA TURÍSTIC A CATALUNYA

Les arrels de l'excursionisme català es troben a finals del segle XIX i són un reflex, en certa manera, de les iniciatives i experiències relacionades amb l'esport a la natura que alguns països europeus havien posat en marxa les últimes dècades del segle XIX. En aquest moment es constituïen els primers Touring Clubs, unes agrupacions de viatgers estructurades en diverses seccions i especialitzacions turístiques i esportives que van tenir una considerable influència en les xarxes hoteleres i de comunicacions i en la conservació de monuments i espais naturals dels seus territoris (Costa-Pau 1967). En les darreres dècades de segle també van proliferar els clubs alpins, sobretot en països com Suïssa, França i Itàlia; es tractava d'entitats molt actives que es dedicaven a l'organització d'activitats lúdiques i esportives a la naturalesa, i que van conformar la base de l'anomenat turisme d'hivern i de muntanya, una modalitat de viatge en voga entre les classes benestants de les societats occidentals de finals del segle XIX i principis del XX.

Aquestes iniciatives i experiències precedeixen i en bona mesura influencien l'excursionisme català, que va ser entès i practicat, sobretot, en un sentit cultural i patriòtic, més que no pas lúdic o esportiu (Prats *et*

al. 2006). Les entitats excursionistes que emergeixen en aquest context mantindran una destacada connexió i relació amb els clubs alpins europeus, hi intercanviaran materials de promoció i participaran en congressos i esdeveniments conjunts. Si bé l'excursionisme català projecta la seva mirada a Europa, té particularitats importants (Andreu 1995). Els seus pilars són la pràctica de l'esport, el contacte amb la natura, l'esbargiment, la curiositat i la ciència, però sobretot la nostàlgia i unes dosis considerables de romanticisme i nacionalisme alimentades per una determinada visió de país (Hugues 1993). La pràctica de l'excursionisme que emergeix l'últim quart del segle XIX a Catalunya esdevé un moviment íntimament lligat al catalanisme cultural i polític de l'època. Es tracta d'una pràctica imbuïda dels ideals patriòtics de la Renaixença, que havia posat les bases per a la construcció *romàntica* de la nació. Amb tot això, l'exaltació del paisatge (especialment de la Catalunya Vella) forjarà els primers arquetips turístics del país.

Les entitats excursionistes catalanes emergeixen en un context d'efervescència de l'associacionisme, que pren formes molt diverses i que s'explica, en bona mesura, per la reculada del paper de la parròquia i la importància de la sociabilitat laica i republicana; a més, aquesta efervescència s'ha de posar inevitablement en relació amb la industrialització i l'aparició d'associacions obreres i amb els orígens del catalanisme (Nadal, 2020, p. 33). La primera entitat dedicada a l'excursionisme a Catalunya es funda l'any 1876 a Barcelona; es tracta de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (ACEC) impulsada per operaris amb inquietuds intel·lectuals i patriòtiques que promou la seva primera sortida al monestir de Pedralbes (Prats *et al.* 2006). L'ACEC organitza vetllades literàries i publica butlletins amb contingut cultural, de manera que la seva activitat adquireix certa rellevància i progressivament s'hi uneixen intel·lectuals i persones afins al catalanisme polític. De fet, l'ACEC participa de forma activa en el moviment de vindicació de la identitat catalana i molts dels seus membres s'inscriuen en el Primer Congrés Catalanista celebrat l'any 1880 (Andreu 1995). L'any 1878 se n'escindí l'Associació Catalana d'Excursions. L'any 1881, per decisió dels presidents de cadascuna de les dues entitats, aquestes es van fusionar per formar el Centre Excursionista de Catalunya (CEC), que incorporarà una secció de folklore, crearà una biblioteca popular i continuarà impulsant iniciatives de conservació, restauració i divulgació del patrimoni cultural català. L'any 1922 publicarà la Guia *Costa Brava*, considerada una de les primeres publicacions turístiques que presenten el conjunt de la costa gironina com a paisatge turístic.

El setembre de 1919 es funda a Girona el Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG), l'activitat del qual també s'impregnà dels valors culturals propis de l'excursionisme català. De fet, segons consta al llibre registre d'associacions del Govern Civil, l'Agrupación Excursionista de Gerona ja s'havia creat el mes de novembre de 1917 (Clara 2020a). Seguint les pautes de moltes altres entitats de característiques similars creades des de finals del XIX a Catalunya, el GEiEG neix com una agrupació excursionista i esportiva (Nadal 2020), que des dels seus inicis fomentarà la relació de la ciutadania amb el paisatge i la creació de vincles afectius amb el lloc i amb una determinada idea de país. Entre les seves activitats, el GEiEG i el CEC van promoure una modalitat d'excursionisme domèstic, que pels volts dels anys trenta connectaria amb el model de turisme de base popular que la mateixa Generalitat també fomentaria.

A principi de segle, i seguint l'estela dels banys de mar a les platges fredes del nord de la península Ibèrica, el Mediterrani més càlid també comença a ser progressivament freqüentat per banyistes i visitants d'altres poblacions (Figueras 2020). L'any 1854, la *Novísima Guía del Bañista en España*, escrita per Aureliano Mestre de San Juan, identifica els llocs més freqüentats pels banyistes a la Península, entre els quals destaca Blanes, Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Pals, Roses i Cadaqués (Figueras 2018). A partir de 1880 les platges espanyoles són considerades béns de domini i ús públic, i aquest fet propicia, entre d'altres aspectes, l'aparició de noves construccions a les viles i regions que fins aleshores havien viscut de la pesca, el comerç tradicional i les activitats agrícoles o industrials. Es tracta de construccions amb arquitectures distingides que aniran transformant el paisatge i el seu valor econòmic, simbòlic i cultural. El fenomen de les segones residències a la Costa Brava s'esdevé per primer cop a les poblacions de Blanes, Cadaqués, Lloret, Tossa, Sant Feliu, Palamós i Begur (Mundet 1998). L'estiueig es desvetlla vora el mar, a les zones i poblacions del litoral, i també a les poblacions d'interior que gaudeixen de recursos mineromedicinals, i s'orienta a grups socials amb interessos diferents d'aquells de l'excursionisme i el turisme d'hivern. L'aparició del fenomen de l'estiueig té a veure amb l'extensió de la medicina higienista, les doctrines de la qual asseguraven que determinades malalties podien guarir-se si hom s'allunyava del focus infecció que les provocava (Prats *et al.* 2006). Els primers balnearis a la Costa Brava s'havien obert a finals del XIX a Roses, Torroella, Palamós i Sant Feliu de Guíxols. L'afluència a balnearis i les pràctiques associades al termalisme conformaran una de les bases del turisme residencial.

El termalisme i els banys de mar, de naturalesa terapèutica i d'origens antics i aristocràtics, seran adoptats primer per la burgesia urbana i progressivament orientats a l'oci i a l'esport (Puigvert *et al.* 2018), de manera que, ja a principi de segle XX, els pretextos per desplaçar-se vora el mar es diversifiquen, i en conseqüència els perfils de població que hi acudeixen. Les classes populars urbanes, a diferència de les benestants, passen els estius a la ciutat i aprofiten el descans dominical (a Espanya vigent des de 1904) per fer petites excursions als seus voltants, especialment a les zones costaneres.

Durant el primer terç del XX es crea el primer sistema turístic regional a Catalunya, que incorpora les variants pròpies del turisme emergent: una oferta d'allotjament i d'oci orientada a públics cada cop més plural, l'organització d'esdeveniments esportius, comercials i lúdics lligats a l'atracció de visitants, la proliferació d'agents intermediaris i una primera estructura política i administrativa dedicada a la promoció i divulgació de les localitats turístiques. També emergeixen les primeres imatges de marca dels territoris, com el cas de la Costa Brava, que l'any 1908 utilitza per primer cop aquesta denominació amb una intenció clarament promocional (Figueras 2020). Aquesta imatge neix de la iniciativa privada i de la mà d'intel·lectuals i homes actius de la Lliga Regionalista. En concret, es deu a una estratègia incentivada per Ferran Agulló i Lluís Duran i Ventosa.¹ Entre els mesos de setembre i octubre de 1908 Agulló i Duran i Ventosa intercanvien un diàleg a *La Veu de Catalunya* en què reflexionen sobre la importància d'impulsar el coneixement de la costa. S'adonen que, en un moment en què la indústria surera, la pesca i les drassanes anaven de baixa, i que les comunicacions comercials havien passat a fer-se sobretot per ferrocarril, el turisme podia convertir-se en un element dinamitzador del territori (Figueras, 2018, p. 182). Tot plegat responia a una estratègia de desenvolupament territorial emmarcada en el context del regeneracionisme i catalanisme de l'època, que pretenia connectar la promoció de Barcelona amb la de la costa gironina; de fet, els ressos nostàlgics de la idea de recuperar la potència marítima de Catalunya es van anar orientant cap a accions de promoció més pràctiques i utilitàries lligades a la dinamització econòmica de les poblacions (Figueras 2018). Un exemple ben clar d'aquesta voluntat és la posada en marxa cap a

¹ Duran i Ventosa fou membre fundador i primer secretari de la Lliga, impulsor de la Comisión de Atracción de Forasteros y Turistas de Barcelona l'any 1906, regidor en diversos períodes i alcalde de Barcelona entre juliol i desembre de 1917 i conseller de Cultura de la Generalitat republicana.

finals dels anys vint dels Viatges Blaus, excursions marítimes que enllaçaven Barcelona amb la Costa Brava, i que són considerats els primers viatges organitzats al litoral gironí.

En la dècada dels anys deu ja s'havien creat les primeres societats d'atracció de forasters a Catalunya i a l'Estat: es tractava de sindicats d'iniciativa que reproduïen el model organitzatiu francès vigent des de finals del segle XIX. Aquestes societats eren entitats de caràcter mixt i sense ànim de lucre conformades per agents del sector públic i privat, normalment provinents de cambres de comerç, cercles mercantils, industrials i clubs esportius, que tenien per objectiu la promoció de l'activitat turística a les seves poblacions i el progrés econòmic dels territoris i dels agents que les integraven. El seu naixement demostrava la capacitat organitzativa i de mobilització de la societat civil, al mateix temps que posava en evidència la manca de visió política amb relació als afers turístics que es tenia des de les administracions i institucions públiques. Així, les societats d'atracció es creaven no com a resposta a l'afluència de visitants o fruit d'una política turística com a tal, sinó com una estratègia per atreure'ls (Pack 2009).

A Catalunya les primeres poblacions que creen societats d'atracció són Falset, Sitges, Girona, Tarragona, Barcelona, Olot, Puigcerdà, Reus, Rubí, la Jonquera, Sant Feliu de Codines, Torelló i Vilanova i la Geltrú. La Societat d'Atracció de Forasters de Girona es crea el 7 de maig de 1914 amb el propòsit de fomentar la propaganda turística i facilitar visites a la ciutat i als seus entorns, a més d'intervenir en el sector privat i en l'administració pública a favor del desenvolupament turístic de Girona (Galí *et al.* 2006), fet molt habitual en les societats d'atracció del primer terç del XX. Els recursos econòmics dels sindicats d'iniciativa acostumaven a ser escassos; el de Girona, com tants d'altres, vivia gràcies als donatius de particulars i empresarials i a mercè de les aportacions de socis i les subvencions i ajudes de les administracions. En concret, la Societat d'Atracció de Forasters de Girona va rebre ajudes de la Diputació i de l'Ajuntament. Cal destacar que la Diputació de Girona, així com els ajuntaments de Barcelona, Arenys de Mar, Berga, Igualada, Molins de Rei, Sant Feliu de Guíxols i Vic van subvencionar durant molts anys la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona (que va actuar entre els anys 1908 i 1936), la qual cosa evidencia l'existència d'interessos d'aquestes poblacions en la promoció turística de la capital catalana.

La Societat d'Atracció de Forasters de Girona tenia una secció excursionista que fomentava sortides als entorns de la ciutat. L'any 1918, per exemple, va organitzar una excursió a l'antic santuari de Sant Miquel i a Celrà,

on es va visitar la fàbrica Brillas, Pagans i companyia (Clara, 2020a, p. 39). Aquest tipus d'activitats era habitual en els sindicats d'iniciativa catalans; en el cas de Barcelona, sabem que la societat d'atracció va organitzar nombroses sortides als entorns de la ciutat en les quals es compaginava el contacte amb la naturalesa i la visita a fàbriques. La Societat d'Atracció de Girona va estar subjecta a diversos vaivens i contingències a causa dels efectes de la Primera Guerra Mundial i va patir una crisi profunda als anys vint, fins que el 1929 es reorganitzà; aleshores tenia prop de dos-cents socis, entre els quals figuraven entitats oficials i bona part del comerç gironí. Utilitzava un local als baixos de la casa consistorial cedit pel mateix ajuntament. Va publicar guies, monografies, fulletons i tota classe de propaganda; cal destacar la *Guia de Gerona* subvencionada per l'Ajuntament i escrita per Carles Rahola. La Societat d'Atracció de Forasters de Girona també va proposar diversos itineraris destinats a l'orientació i guia dels turistes que desitjaven traslladar-se al litoral i a l'interior de la província. Consta que tant l'Ajuntament com la Diputació, així com la Comissió Provincial de Monuments, van gestionar actuacions conjuntes a favor de l'atracció de visitants a la ciutat i als seus entorns.²

L'activitat dels sindicats d'iniciativa catalans va ser especialment profusa durant els anys vint. L'any 1919 havien organitzat el primer congrés de turisme de Catalunya a Barcelona, i el 1921 el segon a Tarragona. En ambdós casos es pretenia cohesionar els interessos i esforços dels agents del sector i exigir responsabilitats polítiques a l'administració. L'any 1923 s'havia de celebrar el tercer congrés de turisme a la ciutat de Girona. Una comissió organitzadora va emprendre les gestions oportunes per celebrar-lo i fins i tot l'Ajuntament va aportar les subvencions econòmiques necessàries per a la seva realització. Així mateix s'havia previst la celebració d'un quart congrés a Lleida l'any 1925. Tanmateix, ni el de Girona ni el de Lleida no es van acabar celebrant. La política de Primo de Rivera establerta entre els anys 1923 a 1930 va fer que es prolonguessin una sèrie de pràctiques intervencionistes i proteccionistes que van minar moltes de les iniciatives regionals i locals que s'havien covat durant les primeres dècades de segle (Palou Rubio 2019).

Als anys vint es produeix la primera popularització del turisme a Europa, gràcies, en part, a l'establiment d'una sèrie de mesures i avenços en el procés de normalització legislativa del trànsit entre països que afavoreix la

² Archivo General de la Administración, caixa 22/2728.

millora del viatge a gran escala. La indústria del turisme es desenvolupa de forma preeminent en països com França, Itàlia, Suïssa, Bèlgica, Alemanya, Àustria i Noruega i s'associa directament al progrés econòmic del territori i als valors de la modernitat. En la dècada dels vint la indústria turística espanyola també gaudeix d'un escenari bastant pròsper, sobretot gràcies a la progressiva bonança econòmica i als avenços en matèria de transports i comunicacions (Luque *et al.* 2019). Entre els anys 1931 i 1932 Espanya ocupa un lloc gens menyspreable en el turisme internacional: és el desè en turisme receptiu l'any 1931 i l'onzè en turisme emissor l'any 1932 (Vallejo *et al.* 2018). En aquest període s'assoleixen fites importants en matèria de legislació: un decret de 1934, per exemple, regula els requisits i formalismes administratius dels estrangers que desembarquen a les Balears i entra en vigor un codi de circulació que ordena la matrícula turística. Una llei de l'any 1935 estableix normes reguladores relatives a l'adquisició de finques i terrenys per estrangers també a les illes espanyoles (Esteve Secall *et al.* 2000). Es tracta d'avenços legislatius que, d'alguna manera, responien a les necessitats d'un mercat econòmic emergent.

A principis dels anys trenta alguns països europeus i americans estableixen lleis relatives a les vacances pagades per satisfer les demandes de les classes treballadores (Pack 2009). A Catalunya, l'abril de 1934 la Generalitat crea el servei Viatges i Vacances Obreres amb l'interès de promoure el viatge tant al mateix territori com a l'Estat. Cada cop són més els grups socials que s'incorporen a la pràctica del turisme, que deixa de ser una activitat exclusiva d'una minoria adinerada per esdevenir un fenomen cada cop més estès entre les classes mitjanes (Larrinaga 2020). Es produeix un procés de capil·laritat social que va de dalt cap a baix: de les elits a les classes mitjanes (Vallejo 2018). La pràctica del lleure té a veure amb el desig, el plaer i la distracció, i se sobreposa definitivament a l'oci racional i científic relacionat amb l'aprenentatge i la formació propi del racionalisme del segle XIX, i del qual s'havia alimentat en bona mesura la pràctica de l'excursionisme.

El període entre finals dels anys vint i primera meitat dels trenta, Catalunya experimentarà una primera i modesta democratització del turisme. Es tracta d'un turisme majoritàriament domèstic, ja que els fluxos internacionals són encara minoritaris i es concentren sobretot a Barcelona. Aquestes experiències turístiques tindran un caràcter popular i no generaran un impacte rellevant en les economies de les poblacions receptores, si bé en el seu conjunt participaran en l'inexorable procés de transformació sociocultural, econòmica i paisatgística del territori.

3. INSTITUCIONS I POLÍTIQUES TURÍSTIQUES A CATALUNYA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

A Catalunya, durant el breu lapse de temps de la Segona República, es produeix la primera institucionalització i presa de consciència pública i política en matèria de turisme. Els recursos són limitats, i les successives traves burocràtiques i la manca de col·laboració amb el govern de Madrid dificulten la consecució de la majoria de projectes. A més, el turisme manté una categoria o interès polític relatiu, ja que en el fons no deixa de ser tractat com un sector força marginal, tot i els esforços i conviccions amb els quals l'assumeixen els seus agents responsables més directes (Miguelsanz 2009). Segons Farreras (1973), autor de la primera obra historiogràfica sobre el turisme a Catalunya i treballador a l'Oficina de Turisme de Catalunya (OTC) creada l'any 1932 pel govern de la Generalitat, els objectius dels capdavanters del turisme català de la Segona República mai no van arribar a bones platges, fet que tampoc se'ls pot retreure.

L'arribada de la Segona República no assegura un creixement de les rendes ni tampoc l'estabilitat política i social. S'ha de fer front a una debilitada situació econòmica i a les conseqüències de la crisi mundial derivada del crac borsari del 29. Tot i així, el govern de Madrid reorganitza l'administració turística amb la voluntat d'introduir un major control sobre els organismes de gestió. En concret, reforma el Patronato Nacional de Turismo (PNT) creat per Primo de Rivera l'any 1928 i que fins aleshores havia presidit Juan Antonio Güell López, comte de Güell (alcalde de Barcelona entre 1930 i 1931, afí a la Lliga Regionalista, president de la Compañía Transatlántica i ben relacionat amb Alfons XIII). A 31 de desembre de 1931 el govern de la República dissol les delegacions provincials que el PNT monàrquic havia creat, entre les quals la Subdelegació Catalunya, Aragó i Balears que funcionava des de 1928 i que comprenia les províncies de Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, Balears, Osca, Terol i Saragossa. La Subdelegació va estar dirigida per Juan Claudio Güell Churuca comte de Ruiseñada, fill del president del PNT, que va utilitzar el càrrec per afavorir els seus interessos i els d'afins. La seva funció era la d'actuar d'intermediari entre el sector turístic i el PNT. L'any 1929, per exemple, va demanar al president del PNT que actués a favor dels interessos de Modesto Lladó, propietari de l'Hotel Restaurant San Sebastián de Palafrugell,

que reclamava la millora de les condicions del seu establiment.³ El PNT, a través de la Subdelegació, va tractar de promoure el litoral català com a espai turístic. En un informe de 1929 destacava quines eren les principals platges de moda de la regió; assenyalava que les poblacions de Cadaqués, Roses, Palafrugell (Calella i Llafranc), Sant Feliu de Guíxols, Lloret, el Masnou i Salou (que reconeixia com la platja de Reus) eren freqüentades per una colònia selecta, i en canvi, Santa Cristina era una platja popular.⁴

La Subdelegació va instal·lar la seva seu principal a Barcelona, a Gran Via de les Corts, 658, prop de l'Hotel Ritz. A les comarques gironines el PNT havia obert oficines d'atenció turística a Girona (plaça Marquès de Camps, 19) i a les poblacions frontereres de Puigcerdà, Portbou i la Jonquera. A Catalunya també n'havia obert a Sitges i Tarragona. Sota els auspicis de la Subdelegació s'havien constituït unes juntes provincials de turisme que, a efectes pràctics, representaven l'ancoratge del PNT al territori. A Girona el mes de juny de 1929 s'hi va constituir la Junta Provincial del Turismo de Gerona, el secretari del qual va ser José Esteve Corredor. D'altra banda, José María Mata va ser designat representant del PNT a la JPT de Girona.⁵

El PNT monàrquic va teixir una extensa trama de relacions entre empresaris, aristòcrates i funcionaris que es van lucrar del turisme i de les activitats relacionades amb aquesta indústria, raó per la qual se l'acusà de mostrar una especial gentilesa cap a un determinat sector de l'aristocràcia (Moreno 2005). El turisme va ser utilitzat com un dispositiu per a la transmissió d'una identitat nacional d'acord amb els valors i imaginaris de la dictadura de Primo de Rivera (Quiroga 2008). Així, el turisme promogut des de l'Estat es relaciona directament amb un projecte de regeneració nacional basat en la modernitat i en l'essencialisme hispànic, el nacionalisme, el colonialisme nord-africanista, l'hispanoamericanisme i fins i tot el nacionalcatolicisme (Moreno *et al.* 2019). El govern de la República, doncs, destitueix, dissol i disminueix els pressupostos destinats al turisme, fet que condiciona el desenvolupament de la política turística autonòmica.

En aquests moments, a Catalunya existeix una consciència pública bastant crítica amb el PNT. Alguns mitjans escrits afins al catalanisme i a la República publiquen articles d'opinió que manifesten el profund descontent

³ *Id.*, caixa 22/4094.

⁴ *Id.*

⁵ *Id.*

amb el model turístic administrat des de Madrid, especialment a mans del PNT monàrquic. El setmanari catalanista d'esquerres i progressista *El Mirador* n'és un exemple clar, ja que publica diversos articles d'opinió i notícies relacionades amb el món del turisme en el marc de la secció regular *Mirador turístic*; autors habituals d'aquesta secció són els germans Lluís i Antoni Muntanyola, que contribuiran a forjar un nou discurs sobre l'avenir i l'organització pública del turisme català. Un altre dels autors habituals és l'advocat manresà Ignasi Armengou Torra, afiliat a la Unió Socialista de Catalunya i secretari de la Cambra Oficial Hotelera (Manent 1997). La tardor de 1930 Armengou publica un parell d'articles que reflexionen fins a quin punt les polítiques del PNT obeeixen als interessos de particulars més que no pas als col·lectius i públics. Armengou defensa la idea d'un turisme que anomena de "segon ordre": l'aposta de la Catalunya turística, indica, s'ha de centrar en la recepció d'un turisme bàsic, un turisme compost per un ampli sector que inclogui classes viatgeres tan diverses com l'alta burgesia, els comerciants, els funcionaris en període de vacances, els petits rendistes, els homes amb professions liberals i els estudiants universitaris.⁶

El mes de gener de 1932 *El Mirador* publica un altre article d'Armengou en què descriu les oficines del PNT com a espais intervinguts per una "coterie d'artistòcrates, militars i altres servidors de l'extingida monarquia", veritables focus de propaganda alfonsina proveïts de tècnics i administratius d'un "pintoresc distingit". Armengou sostenia que el PNT no havia estat més que un camp fèrtil en el qual el senyor Borbó i el difunt dictador portaven a terme les seves genials iniciatives amb els diners públics, i assegurava que els dirigents de l'organisme, que no havien dirigit mai res, estaven suggestionats per l'ambient de turisme de gran món i pretenien convertir la pobra realitat d'Espanya en un paradís poblat de jardins, casinos, *palaces* i camps de golf.⁷ Armengou defensava el turisme en aquests termes: "Com a socialista he de sentir-me atret per una tasca com la del turisme, que té un significat internacionalista i és considerat arreu com un mitjà per intensificar i facilitar les relacions entre els pobles".⁸ Les seves tesis serien, en certa manera, preludi de l'obra de l'Oficina de Turisme de Catalunya, l'organisme

⁶ Armengou, I. "Per una indústria turística catalana". *Mirador*, 2 octubre 1930, p. 3.

⁷ Armengou, I. "L'organització del turisme". *Mirador*, 14 gener de 1932, p. 3.

⁸ Armengou, I. "La Federació de turisme". *Mirador*, 4 febrer de 1932, p. 3.

més emblemàtic del turisme català durant la Segona República, la creació del qual, el mes de juny de 1932, va representar el naixement de la gestió autònoma del turisme català (Vallès 1977). El dia 1 de juny de 1932 el PNT i la Generalitat de Catalunya signaven un conveni a partir del qual se cedia a Catalunya l'organització turística del país. El conveni incloïa deu bases, entre les quals la cessió del PNT a la Generalitat de Catalunya de l'usdefruit de totes les oficines que havia obert; allà on en el document de Madrid hi deia "delega", el text de Barcelona va traduir "traspasa" (Farreras 1973; Lavour 1980).

L'OTC va ser dirigida per Ignasi Armengou, autor dels articles a *El Mirador*. Si bé l'OTC no va nedar mai en l'abundància (Farreras, 1973, p. 70), va demostrar un merítós dinamisme durant els anys de la seva existència, entre l'1 de juny de 1932 i el 18 de juliol de 1936. L'oficina central va quedar ubicada a Gran Via de les Corts, 658, de Barcelona, el mateix local que havia inaugurat el PNT monàrquic. Enric Moneeny Noguera va ser l'autor gràfic de les publicacions de l'OTC, que en el seu conjunt van contribuir a l'emissió d'una imatge moderna i d'unitat de Catalunya. Entre els cartells produïts per l'OTC destaquen el dedicat a Empúries, que ostentava en primer terme una representació de l'estàtua d'Esculpai que havia estat restaurada, un altre dedicat a Puigcerdà en el qual figuraven un jugador de polo en primer terme i al fons la típica silueta del puig rematat pel campanar de l'església, un dedicat al monestir de Ripoll, original del pintor Joaquim Julivert, i un altre anunciador de la Costa Brava, fruit de la col·laboració Moneeny-Gener. Consta que va tenir molta difusió un cartell de Moneeny dedicat a s'Agaró editat a expenses de Josep Ensesa (Farreras 1973). L'OTC publicà la guia *Autoòmnibus de Catalunya. Horaris. Tarifes. Itineraris. Gener-abril 1934*, la *Guia d'Hotels de Catalunya* i la *Guia Turística de Catalunya*. També va editar alguns tríptics sobre llocs específics de Catalunya, com el de la Costa Brava, el Pirineu català, Montserrat, Sitges i Tarragona.⁹ L'OTC va demostrar un interès especial per la conservació del patrimoni natural i cultural i va propiciar un gir cap a un turisme més social i democràtic, menys aristocràtic i burgès que el que havia tractat d'atreure el PNT. A més, en el seu ideari va associar la promoció turística a una qüestió patriòtica, nacional i social. Cal recordar que l'any

⁹ "Pressupost per a una campanya de propaganda turística de Catalunya". Arxiu Nacional de Catalunya. Carpeta fons 1, codi 3755, descripció: documentació relativa a Turisme. Unitat número: 117 / Fons 1. Generalitat de Catalunya (II República), caixa 117.

1978, en el marc del Congrés de Cultura Catalana, es recordaria l'OTC com a signe i model de l'autonomia catalana del sector, sobretot pel fet que els turistes estrangers sabien que venien a Catalunya i podien veure que aquest era un lloc diferenciat de l'Estat.¹⁰

Durant la Segona República l'acció de govern va estar imbuïda d'ideals, mancada de recursos i marcada per conflictes. Antoni Muntanyola, lligat al món intel·lectual i al catolicisme (Casassas 1999), serà una de les veus que causarà més influència en l'obra de govern en matèria de turisme. No és casualitat que l'abril de 1932, pocs mesos abans de la creació de l'OTC, es publicàs el llibre *Organització Turística de Catalunya*, les sigles del qual coincidien amb l'acrònim de l'Oficina de Turisme del govern republicà. El llibre, escrit per Muntanyola i editat per Arts Gràfiques L'Estampa, incloïa un pròleg firmat per l'autor i una fitxa bibliogràfica amb referències francòfones, angleses, italianes i castellanes, i tres capítols principals: "Generalitats i antecedents"; "Organitzacions en els diferents països"; "Catalunya". Una de les tesis més importants que defensava Muntanyola era que el prestigi d'un territori estava relacionat amb el seu valor turístic, raó per la qual la promoció turística era una qüestió de responsabilitat i cooperació entre tots els agents públics i privats. L'urbanisme podia ser tractat com a recurs turístic, segons Muntanyola, sempre que fos sinònim de creació i no d'especulació. Identificava el recurs monumental com l'element primordial que convertia algunes ciutats en centres turístics de primer ordre. Així mateix, els al·licients vinculats a la natura, al climatisme i a la salut i al repòs formaven la motivació bàsica del turisme que havia de rebre Catalunya; calia, doncs, crear sinergies entre els recursos monumentals i els climàtics o naturals. Muntanyola proposava tres eixos turístics pel país: la Catalunya climàtica, la mineromedicinal i l'artisticomonumental.

El mes de gener de 1933 es constitueix el Patronat de Turisme de Catalunya (PTC). S'atribueix l'impuls de creació a Ignasi Armengou de l'OTC. Els seus membres fundadors són representants d'institucions i empreses relacionades amb el món del turisme, entre d'altres: el jurisconsult Francesc Maspons Anglasell, president de la Federació del Turisme Catalano-Balear, M. Regàs, R. Tarragó i J. Masó de l'Associació d'Hoteleres i similars de Catalunya, Josep Serra i Roca i M. Guarro de la Federació d'Agències de Viatge d'Espanya, Josep Esplugues de la Cambra de l'Autoòmnibus, Pau Nicolau de l'Automòbil

¹⁰ *Congrés de Cultura Catalana: Resolucions II: Àmbit del turisme*, 1978. Barcelona, p. 173.

Club de Catalunya, Jaume Hugues de Moto Club de Catalunya, Juli Nogués de la Companyia d'M.Z.A., Josep Ensesa de l'empresa urbanitzadora de s'Agaró, Jaume Marill del Sindicat de Turisme de la Costa Brava i Joaquim Folch i Torres de la Junta de Museus de Catalunya.¹¹ Entre les iniciatives que proposa i organitza cal destacar la celebració d'una exposició internacional de turisme a Barcelona prevista pel mes de maig de 1934, coincidint amb l'obertura dels museus d'art a Montjuïc. En concret, aquesta idea va ser impulsada per Miquel Regàs i comptà amb el suport de l'arquitecte Carles Bohigas, i fins i tot es constituí una comissió organitzadora i es va elaborar un pla de treball, segons el qual els objectius de l'esdeveniment eren de caràcter patriòtic i ciutadà. Es va preveure que, com a resultat de l'exposició, es creés un museu d'art popular: "projecte ja concretat i que té el valor d'afermar un altre esforç incorporat al patrimoni de la ciutat com és el Poble Espanyol de Montjuïc, record de l'Exposició gran, que avui és un cos sense ànima i que amb el susdit museu resultaria una institució d'interès més complet i harmònic".¹² Però aquesta exposició no s'acabà celebrant, si bé el mes de juny de 1934 es va instal·lar al subterrani de plaça Catalunya de Barcelona el I Saló de Turisme i dels Esports en el marc de la VII Fira de Mostres de Barcelona, que venia a ser un succedani de l'exposició internacional proposada per l'hotelier Miquel Regàs. Aquell mateix estiu es va redactar una proposta de llei per establir una taxa turística.¹³ El PTC també va proposar la creació d'una Escola Professional Hotelera, va contribuir al repoblament forestal de Núria, va proposar la reorganització de l'OTC, va redactar un projecte de nou conveni entre el PNT i la Generalitat i va demanar l'adopció urgent d'un pla general d'urbanitzacions que evités el desordre que s'observava en determinats llocs de Catalunya, especialment a la Costa Brava. El PTC es va dissoldre l'octubre de 1935 sense haver aconseguit la majoria dels seus propòsits. L'única subvenció que va rebre va ser de 3.000 pessetes. El mes de juliol de 1936 s'estava treballant per a la seva reactivació.

¹¹ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Expedient 1 "Touring Associació de Catalunya" gener 1934, lligall OPP-5135.

¹² Arxiu Nacional de Catalunya. Document dins Inventari 1 / Caixa 001 (05/11). Carpeta 238/001.07- Expedient: Report de la Comissió de l'Exposició de Turisme de 1934. Pla General, Pressupost, estudi financer i estatuts-FONS 1. Generalitat de Catalunya (II República), caixa 419.

¹³ Arxiu Nacional de Catalunya. Expedients: correspondència i documentació diversa. Fons 1 (Generalitat de Catalunya, II República), caixa 117, inventari 1 /3756, caixa 117 (3/4), carpeta any 1933, número 18.

4. EXCURSIONISME A LA COSTA BRAVA A PRINCIPIS DELS ANYS TRENTA

La iniciativa política, institucional i empresarial en matèria de turisme durant la República va afavorir el desenvolupament d'aquesta activitat i la seva diversificació al territori. La Costa Brava va ser un dels espais més privilegiats en aquest sentit. A mitjan anys trenta el seu nom ja s'havia popularitzat (Figueras 2018) i gaudia d'una projecció internacional prou notable; alguns turistes hi feien visites puntuals i d'altres s'hi instal·laven durant llargues temporades. L'OTC i les diverses oficines de viatge rebien abundants sol·licituds d'informació d'estrangers, especialment d'anglesos, que volien conèixer les poblacions costaneres del litoral gironí.¹⁴

Entitats locals com el GEiEG ja feia temps que impulsaven activitats lúdiques i esportives a l'interior i al litoral de les comarques gironines amb la voluntat d'apropar la població a la naturalesa i a les poblacions properes; l'àmbit de les sortides s'eixamplà progressivament dins el territori de Catalunya i els espais europeus més propers. Cal tenir en compte que des d'un bon començament el programa del GEiEG es va inscriure en la tradició catalanista en què les societats excursionistes tenien una significació nacionalista (Clara 2020a), fet que volia dir que la seva activitat es vinculava als valors de la catalanitat i de l'estima al territori. A partir de l'any 1920 el Grup Excursionista començà a publicar butlletins que recopilaven informació d'algunes de les seves activitats, fet que donava testimoni del seu dinamisme. De fet, cal tenir en compte que l'entrada als anys trenta va representar per al Grup la consolidació de l'entitat i alhora un augment considerable del nombre d'associats (Clara 2020b). Són especialment interessants les sortides diürnes a poblacions del litoral que s'hi relataven a principis dels anys trenta, perquè demostren la vigència de l'oci popular, l'excursionisme i el turisme domèstic entre les classes mitjanes gironines. Les sortides que s'organitzaven van contribuir a l'admiració i vincle dels ciutadans amb el paisatge de proximitat, i en conseqüència amb una determinada idea de país. En aquest sentit, els excursionistes foren uns potents impulsors de la idealització de la Costa Brava (Figueras 2018). La mirada que es projectava al paisatge deixava enrere el deix romàntic i nostàlgic del primer excursionisme, aquell de finals del XIX i principis del XX, i en passava a observar els canvis lligats a la modernitat i a la llibertat. Es configura una nova percepció del paisatge,

¹⁴ "El turismo en la Costa Brava". *El Noticiero Universal*, 22 maig de 1935, p. 13-22.

que mira atenta l'empremta del progrés sobre el territori, i alhora els seus excessos i perjudicis. Es crea una consciència relativa a la fragilitat i a les transformacions del territori i el paisatge.

Els dies 19 i 26 de juliol i 2 d'agost de 1931 s'havien organitzat tres excursions dirigides als socis de l'entitat. Se sortia a primera hora del matí amb autocars des de la plaça de la República de Girona i els itineraris resseguien diverses poblacions costaneres i algunes d'interiors. El dia 19 de juliol es va visitar Blanes, Santa Cristina, Lloret, Tossa de Mar (visita a la ciutat vella, bany i dinar), Sant Feliu de Guíxols i s'Agaró. El dia 26 de juliol l'itinerari va enllaçar les poblacions de Sant Feliu de Guíxols, Palamós, la Fosca (visita a l'hotel Geroglífic), Sant Sebastià, Begur (on es va dinar), l'Estartit (per banyar-se) i Torroella de Montgrí. Finalment, el dia 2 d'agost la ruta va portar els socis del GEiEG a l'Escala, Empúries (visita a les ruïnes), Castelló d'Empúries (visita a l'església), Roses, Cadaqués, Port de la Selva, Llançà, Peralada (visita al castell) i Figueres.¹⁵ Les descripcions que apareixen als butlletins del GEiEG eren, en efecte, una nova mirada sobre el pas del temps, el canvi i la modernitat, una mirada que no amagava certes dosis de nostàlgia i romanticisme i una consciència sobre el territori entès com a bé de consum i producció:

Tossa vulgui o no vulgui, ha hagut de seguir l'evolució del temps; era una població apartada de tothom, desconeguda i selvàtica, amb costums propis i un lèxic de construcció indígena. Avui és un poble rialler i simpàtic que sap acariciar-vos sense parar gaire la mà. Fou el lloc assenyat per a banyar-nos i dinar.

La seva platja és bonica. Unes colònies escolars que hi passen les vacances ens feren un xic d'atracció, i cantaren per final un himne de bandera; unes noies brunes torrades del sol i brunyides pel refrec de la sorra, han caldejat l'aire d'una voluptuositat que fa cruixir els óssos; sirenes que balancegen el seu cos tornassolat davant els ulls somorts de la fauna que cansada de tant mirar ni parpelleja.¹⁶

En aquests moments el paisatge esdevé un lloc d'experiència i fascinació. A més, les descripcions que trobem als butlletins del GEiEG contribueixen a la construcció literària de la Costa Brava i reforcen els sentiments d'identitat col·lectiva. S'estableix, doncs, una doble relació entre el lloc i l'individu:

¹⁵ *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí* 6/1931, p. 12-13.

¹⁶ Massana, J. "Per la Costa Brava. Un terç d'excursió". *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, 7/1931, p. 7-9.

ideològica i significativa d'una banda, i pragmàtica de l'altra (Gil de Arriba 2002), ja que mentre es practica el paisatge s'exalten emocions i sentiments identitaris. El trajecte direcció a Sant Pol apareixia descrit en aquests termes: "Cada quilòmetre que avancem és una dosi d'amor envers aquesta terra plena de llum i de llibertat".¹⁷ Es fa palesa una mirada sobre el canvi i la transformació que viuen les poblacions del litoral, influenciades per les noves modes i estils de vida:

Som a Sant Pol, la platja està fornida d'una generació espessa i abigarrada; hi ha una exposició superabundant de carn rosada; és un lloc de reunió diumengera, per això la pell de llurs concurrents no queda mai curtida. El mercantilisme disfressat d'esbarjo hi està aferrat un metre endins; bars, hotels, restaurants i tavernes formen el caseriu i la guardiola dels visitants; tot ço que beveu i mengeu us deixa un gust saborós al paladar i un regust de llarga durada a la butxaca. Les parelles dansen amb la idealitat sota els peus i els músics fan la feina sense un bri d'art. Però, no es pot negar que damunt de tot hi plana un americanisme d'última hora.¹⁸

Assistim a un canvi de valor econòmic del paisatge. La indústria surera en decadència en poblacions com Begur o l'abandó de la pagesia a Torroella, per exemple, evidencien la intensa metamorfosi del territori i la vida de la seva gent: "Tot aquell tuf de vila pagesa que hom sentia suara, ha esdevingut rica flaire de perfums més o menys cars".¹⁹ En aquesta excursió de principis d'agost de 1931, Begur quedava retratat com un llogarret típic de costums tradicionals:

Sortim camí de Bagur; passem per Pals deixant de banda els arrossers i els mosquits palúdics i arribem a la plaça bagurenca on mig poble hi para el sol amb la camisa neta i l'esguard tranquil. Bagur és una vila petita penjada a un costat de muntanya com un colomar de casa de senyors. La gent hi viu satisfeta i resignada. Malgrat que la indústria traperera vagi experimentant cada dia una decadència accentuada, els habitants no es mouen; hi estan aferrats com una roca; primerament canviaran de lloc les muntanyes de sorra que hi ha als voltants, abans que ells. Tenen la mar a pocs passos, sembla que es pot tocar amb la mà. Des del castell hom albira una extensíssima planúria mediterrània.

¹⁷ *Id.*

¹⁸ *Id.*

¹⁹ Massana, J. "La segona etapa del Grup a la Costa Brava". *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí* 8/1931, p. 5-7.

Els barquitjols i els grans navilis s'hi passegen com a ca'l sogre; el ventijol i la tramuntana hi baten de valent, per això la humanitat bagurenca té un semblant simpàtic, una pell molt curtida, i uns pulmons sans.²⁰

Aquests relats sobre les excursions no s'estalviaven retrets ni crítiques a tots aquells aspectes del progrés que es considerava que malmetien la bellesa del paisatge:

Quina alenada de benestar se'ns ha filtrat gorja endins. Els ulls tremolen d'emoció davant tanta bellesa; llàstima que de tant en quant, la mà pecadora o inexperta de l'home hagi d'enlletgir les coses que estan bé o relativament bé; la barana *modernista* que han posat a la terrassa de l'ermita n'és un trist exemple.²¹

Les sortides tenien un component lúdic i cultural. De fet, en els estatuts de creació del GEiEG, l'any 1919, ja es feia explícit que la finalitat del grup era el foment de l'excursionisme i que la guiava un sentit recreatiu i cultural (Clara 2020a). Exemple d'aquesta voluntat és la visita a vestigis i llocs històrics, com les ruïnes d'Empúries o el patrimoni de Peralada, del qual diu:

Som a Perelada (sic). Ens parem a l'enfront de la gran portalada del castell dels Rocabertí; demanem permís per a visitar-lo i un atent lacai ens ensenya la biblioteca amb els trenta dos mil volums d'un valor incalculable; escudrinyem el museu, lloc que fou l'escola de música que tant de renom conquerí a Catalunya; passem els ulls per l'església restaurada amb un gust exquisit, i trepitgem els jardins del parc, escrupulosament cuidat i saturat tot ell d'una fortor d'eucaliptes que obre els pulmons de bat a bat.²²

El butlletí del mes de febrer de 1933 es feia ressò d'un text publicat pel CEC a propòsit de "l'afany immoderat de l'anunci industrial".²³ Entitats com el CEC i el GEiEG van esdevenir altaveus de la crítica al deteriorament del paisatge i reclamaven la necessitat de planificar i protegir els seus usos.

El Centre Excursionista de Catalunya, amb motiu d'una nota sobre l'abús dels anuncis en els panorames, diu que cal salvaguardar el patrimoni espiritual i

²⁰ *Id.*

²¹ *Id.*

²² *Id.*

²³ "L'última etapa del Grup a la Costa Brava". *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gir oní* 2/1933, p. 15-17.

cultural de la nació. L'industrialisme, no solament desconeix, sinó que profana bells indrets nostrats, que haurien d'ésser sempre, i per sobre de tot, *museus venerats de veritables meravelles*. I la meravella no està solament en el paisatge característic de les diverses contrades i en llurs monuments artístics o ruïnes venerables, sinó també, i *més intensament*, en el seu caire de veneració secular, històric, tradicional o típic.²⁴

Els centres excursionistes van tenir un paper bastant significatiu en la divulgació del patrimoni i la construcció del paisatge, i alhora en la denúncia i les reivindicacions per a la protecció i salvaguarda dels seus béns.

Catalunya, com és ben notori, compta amb una varietat de paisatges, perspectives, panorames i punts de vista que formen un *museu* natural de veritables meravelles. Altíssimes muntanyes, boscos magnífics, planes immenses, platges suavíssimes, costes *braves*, que són altres tants quadros que impressionen, així els artistes professionals, com tothom que senti les suggestions de la bellesa en totes les seves més exquisides manifestacions. Sovint completen aquests espectacles, component admirablement com una escenografia inimitable, els monuments artístics, les ruïnes venerables i els llocs històrics.

Doncs bé; sovint tots aquests alts prestígis són desconeguts, profanats, millor dit, per l'industrialisme que no respecta el que és digne d'ésser-ho sempre, amb tal que sigui a propòsit per a la propaganda.

Un escriptor francès ha qualificat amb mot gràfic, aquests atreviments, de *lepra*, i demana que s'aturi aquesta pestilència per qui té el deure de vigilar i salvaguardar el patrimoni espiritual i cultural de la nació.²⁵

El GEiEG va participar en el debat públic sobre les necessitats de planificació i ordenació que requeria el territori imposades per l'arribada del turisme:

Si el Turisme va entrant en els nostres costums, no ha de sofrir la competència amb el que contraria el seu natural objecte, que és fer conèixer, estimar i respectar el que la Natura, l'Art i la Història poden encara mostrar als que interessen aquestes manifestacions més representatives de la secular cultura de la nostra terra. – B.C.²⁶

La idea de turisme i d'excursionisme que promovien entitats com el GEiEG estava en sintonia amb els plantejaments de l'OTC, i per tant també

²⁴ *Id.*

²⁵ *Id.*

²⁶ *Id.*

amb l'ideari que Antoni Muntanyola defensava a l'obra *Organització Turística de Catalunya*. El turisme s'havia convertit en un assumpte públic força rellevant i constituïa una font d'ingressos potencials prou important per a alguns sectors de població, a més de ser considerat una possibilitat per al reconeixement del patrimoni. Ara bé, per tot això era necessari crear polítiques d'ordenació i promoció compromeses amb la salvaguarda i l'equilibri d'usos del territori. Aquestes polítiques, però, arribarien els últims anys de la República, de manera que van disposar de poc marge de temps per fer efectives les seves propostes.

5. LA CELEBRACIÓ DE LA CONFERÈNCIA PRO COSTA BRAVA A GIRONA L'AGOST DE 1935 I LA BREU VIDA DEL PATRONAT DE TURISME DE LA COSTA BRAVA

La iniciativa política i institucional en matèria de turisme dels anys de la República va anar acompanyada d'una voluntat de replantejament i d'ordenació del territori. El turisme causava una afectació visible al paisatge, i alguns dels seus efectes ja començaven a ser percebuts com a perniciosos. L'estiu de 1932 s'havia enllestit l'avantprojecte del pla de distribució en zones del territori català, conegut com a Regional Planning de Catalunya, que entre d'altres objectius pretenia que els catalans coneguessin les belleses del país, facilitar la creació de Parcs Naturals destinats a tenir un règim especial de conservació i, sobretot, ordenar els usos del conjunt del territori. Un dels enginyers responsables d'aquest projecte va ser Santiago Rubió i Tudurí, fill de Mariano Rubió Bellver, enginyer, militar i president de la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona entre els anys 1911 i 1936. El 31 de maig de 1934 Rubió i Tudurí pronunciava una conferència al Centre Excursionista de Catalunya en el marc de la qual explicava que era la manca de control, i no pas l'excés d'activitats, allò que havia causat problemes paisatgístics. Afirmava que el turisme constituïa una activitat important en el territori català, però no l'única ni principal, de manera que calia fomentar el desenvolupament equilibrat de totes les activitats a partir d'una estructuració concebuda des de la flexibilitat i amb un manteniment constant de l'esperit de revisió. El paisatge, element bàsic en la proposta d'ordenació del territori de Rubió i Tudurí, comptava amb dues vessants que calia valorar de manera imprescindible: els monuments i la naturalesa. La naturalesa, a parer de Rubió i Tudurí, havia de tractar-se de tal manera que pogués servir per al gaudi de

les persones.²⁷ En aquest context de replantejament dels usos i ordenació del territori en què el turisme començava a deixar-hi la seva empremta de forma visible, la iniciativa local també es va mobilitzar amb la finalitat de planificar i gestionar l'activitat. El dia 16 d'octubre de 1933 es va celebrar una Assemblea de Turisme sobre la Costa Brava a l'ermita de Sant Sebastià, a Palafrugell, coorganitzada pels ajuntaments de Sant Feliu de Guíxols i Palafrugell, i que va presidir el comissari de la Generalitat a les comarques gironines, Josep Puig i Pujadas, i el conseller d'Economia i Agricultura de la Generalitat, Joan Ventosa i Roig. Aquesta trobada va reunir representants dels ajuntaments, entitats i empreses del territori que van discutir sobre temes relatius a la promoció, l'estat de les restes arqueològiques i els llocs d'interès cultural i les comunicacions; en el marc d'aquesta assemblea es proposà per primer cop la creació d'un patronat de turisme (Turró 2005). Aquesta iniciativa no es concretaria fins al cap de dos anys, raó per la qual la creació de l'organisme acabaria sent més testimonial que efectiva.

D'ençà dels Fets d'Octubre de 1934 l'organització pública del turisme a Catalunya patia les conseqüències de la inestabilitat política del país. El mes de maig de 1935 l'OTC va deixar de dependre del Departament d'Economia i es va adscriure a Obres Públiques, el conseller de la qual era Joan Vallès i Pujals, provinent de la Lliga. La relació entre Ignasi Armengou i el conseller va estar marcada per friccions. Vallès i Pujals, en canvi, va reforçar especialment la relació amb representants de les institucions barcelonines, i prova d'aquest fet és que començà a organitzar els preparatius per a la realització d'una conferència sobre la Costa Brava l'estiu de 1935 amb la idea d'organitzar, seguidament, una gran quinzena sobre el turisme a la ciutat de Barcelona (Farreras 1973).

La disposició de la convocatòria de la Conferència Pro Costa Brava es va publicar al Butlletí Oficial del 30 de juliol de 1935: el seu primer propòsit era el de l'exposició i estudi de les solucions que es podrien adoptar en matèria de turisme, amb les finalitats següents: "a) Per preservar les belleses naturals de la Costa Brava dels perills que representa la desordenada actuació de la propietat privada; b) Per posar en valor aquelles belleses traient-ne el màxim partit en benefici de la col·lectivitat; c) Per fer de la Costa Brava un

²⁷ Arxiu Nacional de Catalunya. Fons 1. Generalitat de Catalunya (II República), caixa 117 / Inventari 3755/Caixa 117 (1/4) / Carpeta any 1933. Núm. 15. Lligall 110.

gran centre d'atracció turística".²⁸ El tercer punt de la disposició informava que prendrien part en la conferència tots els ajuntaments els termes dels quals s'ubiquessin entre el litoral del riu Tordera i la frontera de França, així com els de les ciutats de Girona i Figueres, a més de totes les associacions particulars interessades i que, prèviament, ho sol·licitessin a la Conselleria d'Obres Públiques. També podien remetre comunicacions escrites a la Conselleria exposant els seus punts de vista tots aquells que ho creguessin oportú. Tal com es desprèn de la disposició oficial de convocatòria, el propòsit de l'esdeveniment consistia a reunir el màxim nombre possible d'agents interessats en el progrés i la salvaguarda del litoral gironí a fi de discutir i gestionar la seva ordenació.

La celebració de la Conferència Pro Costa Brava va tenir lloc el 10 d'agost de 1935 al Teatre Municipal de Girona. Inicià a les 11 hores del matí i durà tota la jornada sencera. Es va tractar d'un esdeveniment inèdit fins aleshores en què s'hi van discutir qüestions relatives a l'ordenació del territori i a la promoció i marca turística amb una visió de futur i de responsabilitat col·lectiva. La Conferència responia al desig de Vallès i Pujals de concertar les opinions de qualificades personalitats coneixedores dels problemes del territori i trobar solucions que, al seu entendre, calia adoptar per tal d'evitar el perill que l'amenaçava de quedar desfigurada (Farreras 1973).

La presidència de l'esdeveniment la van ostentar el conseller d'Obres Públiques de la Generalitat, Joan Vallès i Pujals, així com els següents representants institucionals: el comissari delegat de la Generalitat a Girona, Jesús Masià Oltra; l'alcalde de la ciutat, Francesc Tomàs; el president de l'Assemblea de l'Ajuntament de Barcelona, Xavier Calderó; el tinent d'alcalde del consistori barceloní, Ramon Coll i Rodés; el diputat a Corts per la circumscripció de Girona, Carles Badia Malagrida; el president de la Cambra de la Propietat Urbana de Barcelona i representant exprés de totes les de Catalunya per a la Conferència, Mas Yerba; el representant per a la Junta de Monuments, el Dr. Morera; el representant a París del Patronat Nacional de Turisme, Santiago Vinardell; el representant dels Sindicats d'Iniciativa i Turisme de Catalunya, Manuel Ribé; el cap d'Obres Públiques a la comarca, senyor Sans.²⁹ Va actuar com a secretari de l'esdeveniment el cap dels Serveis de Turisme de la Generalitat, Ignasi Armengou.

²⁸ *Diari de Girona. Extraordinari 1935.*

²⁹ *Id.*

Va ser una jornada de discussió i reflexió. Es van tractar temes de turisme, arquitectura, arqueologia, repoblació forestal, municipalització de serveis, plans d'enllaç, excursionisme i càmping, urbanitzacions i obres públiques, entre d'altres temes, amb la voluntat d'harmonitzar els interessos de particulars i els col·lectius. En el marc de la Conferència alguns representants institucionals i prohoms de la societat catalana van tenir un paper destacat. Badia Malagrida, per exemple, s'oferí per donar suport a la tasca de l'Assemblea a Madrid. El *Diari de Girona*, que per la festivitat de Sant Narcís va publicar un número extraordinari dedicat al turisme i en el qual destacava la importància de la Conferència celebrada el mes d'agost, destacava en el seu editorial que la indústria turística consistia en "l'explotació material de les bel·leses de les nostres contrades" i en "la realització d'una de les més patriòtiques aspiracions humanes"; també elogiava el conseller Vallès i Pujals, que qualificava com "un dels homes més treballadors que el camp del catalanisme hem tingut en el que va de segle", i que s'ha trobat un munt d'amargors i decepcions a la Conselleria d'Obres Públiques³⁰. Destacava la intervenció de l'arquitecte Josep Lluís Sert del GATCPAC, que va causar "impressió profunda" i "màxima suma d'adhesions"; utilitzant els exemples de la Costa Brava francesa i la Riviera Ligure, "decididament espatllades per una urbanització excessivament urbana", Sert alertava dels perills que podien enlletgir i embrutar la Costa Brava. Apostava per la saludable cooperació entre els interessos privats i col·lectius i posava de manifest el paper clau dels ajuntaments en aquest assumpte. Segons la crònica del *Diari de Girona*, l'Assemblea va rebre amb innegable fredor la idea d'alterar la toponímia de la Costa Brava amb l'afegit d'algun nom respectable i il·lustre. De fet, Sert va oposar-s'hi clarament, i consta que va rebre l'ovació dels presents. El nom que s'havia proposat era el d'Agulló. Aquesta proposta l'havia fet un jove activista guixolenc, Enric Descayre Salgas, en un article publicat a la premsa l'1 d'agost d'aquell mateix any en què presentava la idea de dedicar una cala a Pol, pseudònim d'Agulló (Figueras 2018). Si bé el mateix *Diari de Girona* assegurava que l'Assamblea no havia vist convenient d'alterar la toponímia de la Costa Brava amb el nom d'algun il·lustre, també destacava que Vallès i Pujals donà compte de la petició de l'Associació de Periodistes de Catalunya recolzada per tots els diaris i periodistes catalans, de donar els noms de Ferran Agulló (Pol), Joaquim Ruyra i Víctor Català a algunes cales de la costa.

³⁰ *Id.*

A la tarda del dia 10 d'agost es va realitzar una sessió de treball dels representants municipals amb el conseller, en el marc de la qual es va posar la primera pedra per a la constitució d'una federació o mancomunitat de tots els ajuntaments amb terme municipal a la Costa Brava. Segons el *Diari de Girona* aquesta decisió va ser considerada com un dels fruits més notables de la Conferència, ja que suposava un pas important en matèria de gestió turística del territori. Es nomenà una ponència que havia de redactar els estatuts de la Mancomunitat de Municipis per tal d'estudiar la defensa de la Costa Brava. Vallès i Pujals recordava que tot allò que es referia als nuclis urbans era del ple domini dels ajuntaments; en canvi, assenyalava que les construccions en els llocs fins ara despoblats caldria que se sometessin a unes regles dictades en una orientació d'interès general. Per la seva banda, el secretari de l'Ajuntament de Palamós demanà al conseller que dictés unes mesures provisionals per tal d'evitar que es cometessin abusos, i per la seva banda, l'alcalde de Girona demanava que es delimitessin bé els camps d'intervenció, és a dir, allò que pertocava als ajuntaments i allò que concernia la Generalitat.

El *Diari de Girona* recollia el testimoni de la celebració de la Conferència i un recull de textos de diversos autors que exaltaven el paisatge de la Costa Brava. El primer d'aquests textos, *La Costa Brava?*, signat per Coaquim Cases-Carbó (sic) i datat a 11 de setembre de 1933, proposava anomenar Costa d'Aram "aquest troç de costa catalana" que s'estenia des de Blanes fins a la frontera francesa. L'article *Variacions a l'entorn d'un tema únic*, d'Enric Descaire (a qui s'atribuïa la proposta d'introduir el nom d'Agulló a la denominació Costa Brava), lamentava que la premsa catalana i bona part de la catalanista no s'haguessin fet ressò de la creació del nou organisme, que havia de servir per resoldre els problemes i les contradiccions de la vida moderna i vetllar per l'interès i el prestigi de la costa —dues finalitats, deia, que no podien estar mai adscrites a cap partit polític—. L'article *Passat i esdevenidor de la Costa Brava*, de Ramir Medir escrit a Palafrugell el mes de setembre de 1935, presentava un calat més profund i reflexiu sobre l'esdevenir del litoral gironí i el canvi d'activitats econòmiques i la seva fisonomia:

Els nostres avis, dedicats a l'agricultura i després a la indústria suro-tapera, no podien certament pensar que la Costa es convertís en un lloc preeminent de turisme. Referint-me concretament al llarg tros comprès entre la platja de Pals i S'Agaró, podem dir que abans del 1880, època de la fil·loxera, quasi tots els terrenys que afronten amb la Mediterrània eren destinats a la vinya.

La costa havia canviat els seus usos industrials en el transcurs de les darreres dècades: la vinya, el suro i la pesca sucumbien progressivament al turisme, una activitat inimaginada anys enrere:

Explicats aquests antecedents ens preguntareu: ¿de què servia aleshores la Costa Brava? En quina forma eren utilitzades les platges del nostre litoral? Simplement, no es coneixia l'estiuejar ni les vacances ni tot això del turisme. Únicament una part de la nostra gent anava a les platges els diumenges i altres dies festius, a fer dinades, a passar el día. Hi anaven generalment a colles, en fraternal barreja de patrons i obrers i excel·lia com a lloc de reunió entre tots els de la comarca, l'ermita de Sant Sebastià.

Aquest article reflexionava sobre com la pràctica de l'estiueig s'imposava des de principis de segle i les conseqüències que aquesta deixava al paisatge:

Al començar el segle XX, s'inicia una nova corrent. Aleshores les gents de l'interior, entre les que si anaren comptant els de Girona i Barcelona, començaren a voler estiuejar els mesos de Juliol i Agost. I d'aquesta manera nasqué l'edificació a tota la costa [...]. Hi ha fileres enteres de cases formant carrers en algunes platges nostres que, seria un encert tirar-les totes a terra i reedificar-les.

No s'escapa, en la visió d'aquest article, un prejudici envers les cases modestes, que contraposa a les construccions burgeses i als jardins monumentals, com els de cap Roig, que donaven prestigi a la Costa Brava i feien que fos coneguda arreu d'Europa.

I per acabar diré que, com no és possible fiar-ho tot a la iniciativa oficial, perquè les Corporacions públiques en molts afers sols han de limitar-se a exercir un discret control, hem de comptar que la iniciativa privada ha d'ésser la que durant molts anys ens millori i enlaira la Costa Brava. I aquesta iniciativa haurà de merèixer la màxima atenció i benevolència dels governants.³¹

No tothom va estar d'acord amb els plantejaments tractats en la Conferència. El butlletí de la Touring Club de Catalunya i Balears, una entitat creada a Barcelona l'any 1934 i destinada a vetllar pels interessos dels viatgers, posava en dubte l'encert i els mitjans plantejats pel conseller a l'hora d'ordenar el desenvolupament turístic d'aquesta part de litoral català

³¹ *Id.*

(Farreras 1973). Més enllà d'algunes crítiques, la Conferència Pro Costa Brava va tenir dos fruits visibles: la creació de l'Assemblea de Municipis i del Patronat de Turisme de la Costa Brava. Vuit dies després de la celebració de la Conferència una ponència presidida per Ramon Coll i Rodés enllestia la redacció dels estatuts de l'Associació de Municipis (Farreras 1973).

El Patronat de la Costa Brava es constituí el 18 de novembre de 1935 a Barcelona amb els objectius de potenciar el turisme de la Costa Brava i fer del patrimoni cultural i natural un dels seus reclams turístics (Turró, 2005, p. 42) i amb el compromís d'evitar que el dret de la propietat privada arribés a anul·lar el gaudi públic i la destrucció del medi natural. L'editorial del *Diari de Girona* criticava el fet que el Patronat s'hagués situat a Barcelona, error que, s'esperava, pogués ser rectificat: "Creiem que aquest Patronat hauria de tenir el seu domicili i hauria d'instal·lar el seu funcionament al cor de la Costa Brava, o, quan menys, atesa la seva magnífica situació geogràfica en relació amb els indrets de la nostra Costa a la Ciutat de Girona". La institucionalització de la promoció i gestió del turisme no s'escapava, tampoc, del centralisme de Barcelona.

L'article primer del decret designava els membres que integraven el nou patronat de turisme: Caterina Albert (Víctor Català), Eusebi Bona i Puig, Pere Bosch i Gimpera, Xavier Calderó i Corona, Albert del Castillo i Yurrit, Ramon Coll i Rodes, Josep Encesa i Gubert, Enric Ferrer Portals, Francesc Forguera i Grassi, August Pi i Sunyer, Alexandre Plana i Santaló, Raül Roviralta i Astoul, Joaquim Ruyra i Oms, Josep M. Sert, Joan Ventosa i Calvell i Santiago Vilardell i Palau. L'article segon indicava que totes les associacions de propietaris, comerciants, de turisme, del transport i de l'hosteleria, l'acció dels quals es desenvolupés a la Costa Brava, serien incorporats al Patronat si presentaven la documentació necessària. El nou ens de promoció es va dividir en diverses comissions: urbanització, platges i boscos, monuments, hisenda i jurídica. Joan Ventosa i Clavell, financer i polític afiliat a la Lliga, estret col·laborador de Cambó i estiuellant a la Costa Brava, va ser nomenat president del Patronat (Turró, 2005, p. 43). Se seguia, així, el model turístic de Barcelona amb els homes de la Lliga al capdavant de l'organització turística.

Malgrat tenir un breu recorregut, l'Associació de Municipis i el Patronat de Turisme van constituir els fruits més visibles de la Conferència de la Costa Brava. Al cap i a la fi, aquesta conferència va representar la confirmació que Vallès i Pujals es disposava a imprimir als serveis de turisme una empremta molt personal. Tot plegat va anar acompanyat

d'una reestructuració interna dels òrgans de turisme: va prescindir de tot el que existia i va recórrer a la col·laboració personal de Xavier Calderó, president de la Comissió Municipal de Festes i Turisme de l'Ajuntament de Barcelona (Farreras 1973). L'aliança entre Joan Vallès i Pujals i Xavier Calderó havia estat propiciada pel mateix president de la Generalitat, quan el 12 de juny de 1935 havia sol·licitat formalment a l'Ajuntament de Barcelona que designés un representant per tal de discutir, conjuntament amb el conseller d'Obres Públiques de la Generalitat, la coordinació dels serveis de turisme entre les dues corporacions que representaven. Un dels fruits que va donar el tàndem Joan Vallès i Pujals i Xavier Calderó va ser la celebració d'una Assemblea Pro Turisme el 3 d'octubre de 1935 al Palau de la Generalitat presidida per Lluís Companys i per l'alcalde de Barcelona, Joan Pich i Pon, pel mateix conseller d'Obres Públiques, Joan Vallès i Pujals, pel conseller de Cultura, Lluís Duran i Ventosa, pel conseller de Governació, Jover Nonell i pels senyors Jaume de Bofarull, Xavier Calderó i l'alcalde de Tarragona, Cereceda. En el seu parlament, Vallès i Pujals va exposar que el poble català s'havia de valorar més a ell mateix, raó per la qual la nova organització turística havia de servir perquè els turistes arribats al país copsessin allò de bell que tenia Catalunya, evitant, així, que aquests s'enduguessin percepcions errònies o superficials del país, tal com de fet estava succeint en aquells moments. Els assembleistes convocats havien de sotmetre a aprovació un pla general d'ordenació turística de Catalunya, que havia estat elaborat pel tàndem Joan Vallès i Pujals i Xavier Calderó. Així, veiem com les voluntats d'ordenació turística de la Costa Brava formaven part d'un procés més ampli tant des del punt de vista territorial com polític.

El mes de gener de 1936 tenia lloc la primera reunió del Patronat de Turisme Costa Brava i l'Associació de Municipis, presidida per Josep Girbau, alcalde de Palafrugell. S'hi aprovà un pressupost de 20.000 pessetes per al Patronat i es presentà un document que relacionava prop de 150 indrets d'interès històric per ser estudiats i promocións turísticament (Turró 2005). Durant la primera meitat de l'any 1936 el Patronat i l'Associació de Municipis van prendre accions destinades a la protecció forestal del litoral gironí i van promoure disposicions per regular l'edificació en paratges naturals, amb la idea que el fenomen turístic no entrés en contradicció amb la preservació del paisatge. El Patronat tenia molt clara aquesta qüestió, com també la necessitat de conèixer, conservar i difondre jaciments arqueològics, edificacions religioses, castells i obres d'art, perquè tot aquest patrimoni podia convertir-se també en motiu d'atracció per als estiuejants. Vallès i

Pujals deixà de ser conseller el febrer de 1936. La Generalitat va dissoldre el Patronat de Turisme de la Costa Brava el mes de març de 1936: afers polítics interns, bàsicament causats per la politització de l'organisme per part de forces conservadores, van portar la Generalitat a dissoldre'l per reformar-lo més endavant (Turró, 2005, p. 44).

Malgrat la inestabilitat política i institucional dels anys de la República, el turisme constituïa un al·licient creixent per a les economies de les poblacions i la vida dels individus. Es tractava d'un turisme de base popular i domèstic que devia molt a l'excursionisme; també existia un turisme de llarga durada practicat per les elits i els intel·lectuals. En aquells moments la Costa Brava encara ofería l'oportunitat, potser irrepètible, d'orientar-ne el desenvolupament d'una manera assenyada i harmoniosa (Farreras, 1973, p. 222). Tota aquesta experiència va caure en l'oblit a partir del 36.

L'esclat de la Guerra Civil va frenar bruscament els projectes dels agents del turisme català de la primera meitat dels trenta; com tants d'altres, Ignasi Armengou es va exiliar (primer a França i després a l'Argentina). A partir de 1939 les autoritats franquistes van desmantellar tota la iniciativa i estructura creada en temps de la República, de la qual ja no es va recuperar mai més cap actuació. La seu central de l'OTC a Barcelona, que fins l'any 1937 encara era gestionada per la Generalitat, va reobrir les portes l'octubre de 1939 sota el nom d'Oficina de Informació de Barcelona. A les seves dependències encara hi havia materials de promoció turística impresos per la Generalitat; Jesús Gorrity Callejo, qui va ser cap d'aquesta oficina a principis dels quaranta, va haver de gestionar en diverses ocasions l'enviament de material propagandístic de la Generalitat republicana a Madrid a petició de Luis A. Bolín Bidwell, Director General de Turismo del govern de Franco, que el considerava molt útil atesa la seva claredat i la profusió d'informació que contenia. Al mateix temps que Bolín aprofitava material propagandístic del govern republicà, depurava el personal funcionari que hi havia treballat.³² En el cas de Girona, l'any 1941 es va crear la Junta Provincial del Turismo presidida pel governador civil; aquesta junta venia a ser hereva de la que s'havia creat durant el període monàrquic (entre 1929 i 1931). José Plá Comas va ser designat secretari de la nova Junta, si bé el 1942 Bolín feia saber al governador civil que Plá Comas no havia donat resposta a la proposta d'actuar com a secretari de la Junta. Entre els anys 1943 i 1944

³² Archivo General de la Administración, caixa 22/2735.

va actuar com a tal José Serra Cortada. La seva oficina va estar ubicada al carrer Ciudadanos, 19.³³ Per la seva banda, l'oficina de Portbou va reobrir l'octubre de 1942 sota la responsabilitat d'Arturo Grau; en aquest context enrarit de postguerra s'imposaven altres necessitats fora de les turístiques: hi havia greus problemes de subministrament i d'alimentació que afectaven la vida de la població, però Bolín va ordenar al responsable de l'oficina que fes els possibles per evitar totes les escenes que, al seu parer, posaven en dubte el prestigi de la nació i causaven mala impressió als estrangers que arribaven a Espanya.³⁴ Les autoritats franquistes convertirien el turisme en una estratègia per recuperar la identitat i unitat nacional (Del Río Lafuente 2016), i més endavant en un instrument útil per al *desarrollismo*.

BIBLIOGRAFIA

- ANDREU, E.; LAGARDERA, F.; ROVIRA, G. (1995). "El excursionismo catalán y los deportes de montaña". *Apuntes. Educación física y deportes*, 3 (41), p. 80-86.
- CASASAS, J. (coord.) (1999). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic.
- CLARA, J. (2020a). "Els orígens i la dècada inicial (1919-1930)". Dins NADAL, J.; CASELLAS, L.I.E.; CLARA, J.; FONALLERAS, J.M.; GIL, R.M. (2020). *El GEiEG i Girona: Girona i el GEiEG: una història de 100 anys, 1919-2019*. Girona: Grup Excursionista i Esportiu Gironí, p. 35-41.
- CLARA, J. (2020b). "Consolidació i creixement. El GEiEG i Girona en els anys de la República i la guerra (1931-1939)". Dins NADAL, J.; CASELLAS, L.I.E.; CLARA, J.; FONALLERAS, J.M.; GIL, R.M. (2020). *El GEiEG i Girona: Girona i el GEiEG: una història de 100 anys, 1919-2019*. Girona: Grup Excursionista i Esportiu Gironí, p. 43-51.
- COSTA-PAU, M. (1967). *Turistas, sirenas e indígenes*. Barcelona: Dima.
- DEL RÍO, M.I. (2016). "Cultura y paisaje en la política turística del primer franquismo (1939-1956)". *Estudios geográficos*, 77 (281), p. 443-467.
- ESTEVE SECALL, R.; FUENTES GARCIA, R. (2000). *Economía, historia e instituciones del turismo en España*. Madrid: Pirámide.
- FARRERAS, A. (1973). *El Turisme a Catalunya: del 1931 al 1936*. Barcelona: Pòrtic.
- FIGUERAS, N.: (2018). "Ferran Agulló i la seva obra en la creació de la marca Costa Brava". Dins CASACUBERTA, M.; PERERA, A.; VILALLONGA, M. (coords.) *La construcció literària del territori. Costa Brava i Empordà*. Girona: Documenta Universitària, p. 153-189.

³³ *Id.*, caixa 22/2728.

³⁴ *Id.*, caixa 22/2735.

- (2020) “Costa Brava: literatura i periodisme en l’origen d’una marca”. *Plecs d’història local*, 177, p. 10-13.
- GALÍ, N.; DONAIRE, J.A. (2006). “Història del turisme a la ciutat de Girona”. *Revista de Girona*, 239, p. 34-41.
- GIL DE ARRIBA, C. (2002). *Ciudad e Imagen: un estudio geográfico sobre las representaciones sociales del espacio urbano de Santander*. Santander: Universidad de Cantabria.
- HABIB, S. (2019). “Quan l’hotel dona pas a la mesquita: món paral·lel i turisme parahalal a Tunísia”. *Revista d’Etnologia de Catalunya*, 44, p. 66-75.
- HUGHES, R. (1993). *Barcelona*. Barcelona: Anagrama.
- LARRINAGA, C. (2020). “Espanya com a destinació turística i els orígens del turisme de masses”. *Plecs d’Història local*, 177, p. 2-7.
- LAVAU, L. (1980). “Turismo de entreguerras (1919-1939) I”. *Estudios turísticos*, 67, p. 11-112.
- LUQUE, M.; PELLEJERO, C. (2019). “La promoción turística privada en la España del primer tercio del siglo XX: los Sindicatos de Iniciativa y Turismo”. *Investigaciones de Historia Económica-Economic History Research*, 15, p. 38–46.
- MANENT, A. (1997). *Del noucentisme a l’exili. Sobre la cultura catalana del nou-cents*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- MIGUELSANZ, À. (2009). *Parada i fonda. L’hostaleria de la ciutat. Dels orígens als nostres dies*. Barcelona: Labeltur.
- MORENO GARRIDO, A. (2005). “Turismo de élite y administración turística de la época (1911-1936)”. *Estudios Turísticos*, 163-164, p. 31-54.
- MORENO, A., VILLAVARDE, J. (2019). “De un sol a otro: turismo e imagen exterior española (1914-1984). *Ayer*, 114, p. 95-121.
- MUNDET, LL. (1998). *L’evolució dels models de turisme litoral: el Regne Unit, la Costa Brava i Cuba*. Tesi doctoral, Universitat de Girona.
- MUNTANYOLA, A. (2004) [1932]. *Organització turística de Catalunya*. Barcelona: Turisme de Barcelona.
- NADAL, J. (2020). “Catalunya i Girona. El Grup en el marc de l’evolució de l’associacionisme”. Dins NADAL, J.; CASELLAS, L.L.E.; CLARA, J.; FONALLERAS, J.M.; GIL, R.M. (2020). *El GEiEG i Girona: Girona i el GEiEG: una història de 100 anys, 1919-2019*. Girona: Grup Excursionista i Esportiu Gironí, p. 15-27.
- PACK, S.D. (2009). *La invasión pacífica. Los turistas y la España de Franco*. Madrid: Turner Noema.
- PALOU RUBIO, S. (2019). “II Congrés de Turisme de Catalunya, Tarragona 1921. Impuls a la indústria turística”. *100 anys de congressos de turisme a Catalunya*. Barcelona: Direcció General Turisme, Generalitat de Catalunya, p. 21-29.
- PRATS, LL.; JIMÉNEZ, S. (2006). “El turismo en Cataluña: evolución histórica y retos de futuro”. *Pasos. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 4 (2), p. 153-174.
- PUIGVERT, J.M. (2020). “Vers una nova arqueologia. Recuperació i ús del patrimoni turístic”. *Plecs d’història local*, 177, p. 18-19.
- PUIGVERT, J.M.; FIGUERAS, N.: (coord., 2018). *Balnearios, veraneo y literatura. Agua y salud en la España contemporánea*. Madrid: Marcial Pons.
- (2020) “El primer turisme: actualitat i enfocaments plurals”. *Plecs d’història local*, 177, p. 1.

- QUIROGA, A. (2008). *Haciendo españoles. La nacionalización de las masas en la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- TURRÓ, J. (2005). “Planificació i promoció turística a la Costa Brava dels anys 30”. *Revista de Girona*, 230, p. 39-45.
- VALLEJO, R. (2018). “La formación de un sistema turístico nacional con diferentes desarrollos regionales entre 1900 y 1939”. Dins VALLEJO, R.; LARRINAGA, C. (coord.). *Los orígenes del turismo moderno en España. El nacimiento de un país turístico 1900-1939*. Madrid: Sílex Universidad, p. 67-170.
- VALLEJO, R.; LINDOSO, E.; VILAR, M. (2018). “La dimensión económica del turismo en España: la demanda turística, 1900-1939”. Dins VALLEJO, R.; LARRINAGA, C. (coord.). *Los orígenes del turismo moderno en España. El nacimiento de un país turístico 1900-1939*. Madrid: Sílex Universidad, p. 267-314.
- VALLÈS, E. (1977). *Història gràfica de la Catalunya autònoma. La Pau. Del 14 d'abril de 1931 al 19 de juliol de 1936*. Barcelona: Edicions 62.

[Recepció de l'article: 15-4-2021]

[Acceptació de l'article: 18-5-2021]